

MERSİN İLİNDE BİR KADIN ŞIFACI

A woman healer in Mersin

Meryem Türkan ERER¹, Döndü CAN²

¹Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Mersin/Türkiye,
²Okutman, Mersin Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, Mersin/Türkiye

ÖZ

Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin kullandığı yöntemler, halk tıbbi uygulamaları tecrübeye dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılarak oluşan tedavi yöntemleridir. Bu yöntemleri uygulayan kaynak kişilere ulaşılarak özgün iyileştirme pratiklerinin toplanması ve bu bilgilerin kayıt altına alınması tıp tarihi açısından önemlidir.

Topluma sağlık hizmeti sunan sağlık profesyonellerinin, yapılmakta olan geleneksel uygulamaların farkında olmaları, onlara toplumun sağlık gereksinimlerini belirlemelerinde yardımcı olacaktır. Bu bağlamda yaptığımız bu çalışmada, günümüzde yaşayan kadın şifacının yaptığı uygulamaların değerlendirilmesi amaçlandı.

Kaynak kişiye araştırmacılar tarafından 20.02.2016 tarihinde Mersin İli Silifke ilçesi, Uzuncaburç köyünde ev ziyareti yapıldı. Görüşmeyi kabul etmesi sonrasında amacımız hakkında kaynak kişiye bilgi verildi, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze görüşüldü.

Kadın şifacımız, ağırlıklı olarak kadın hastalıkları ve doğum eylemi konusundaki uygulamalarla ilgilenmektedir. Araştırmadaki kaynak kişi kadın şifacı/halk ebesi okur-yazar, 86 yaşında, uygulamalarına 50 yıl aktif olarak devam etmiştir. Şifacı Uzuncaburç Köyünde ve yakın köylerde 82 kadına doğum yaptırdığını belirtmiştir. Halk ebesi kadın hastalılarında, doğumda ve diğer sistemik hastalıklarda dinsel, bitkisel, hayvan kökenli tedaviler uygulamaktadır. Halk ebesinin uygulamaları ile tarihte ve günümüzde Anadolu'nun diğer yörelerinde ve tarihi tıp eserlerinde yapılan uygulamalar karşılaştırıldı. Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin özgün uygulamaları halk hekimliğine, tıp tarihi, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması önemli olmakla birlikte, yapılan bazı uygulamaların tıbbi sakıncaları olabileceğini, modern tıp uygulanmasının gecikmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: halk ebesi, kadın şifacı, geleneksel tıp, doğum.

ABSTRACT

The methods used by the midwife or traditional woman healer are the treatment methods formed through the practices of folk medicine based on the experience transferred from generation to generation. Reaching the resource persons practicing these methods, it is important in terms of the history of medicine to collect the unique healing practices and register this information. Being aware of the traditional practices carried out will help the health professionals, servicing for the health care of community, and determine the health needs of it.

In this context, our study aims to evaluate the practices of a woman healer living today.

Traditional woman healer was visited to home by researchers in the village of Uzuncaburç Silifke, Mersin Province on 20 of February 2016. After the healer's approval the researchers informed her about the purpose of the study and using the in-depth interview technique, they had face-to-face talk with her. The woman healer is mainly interested in the practices of the treatment of gynecological diseases and other systemic diseases.

The resource person in this research is 86 years old, literate and has continued her practices actively for 50 years.

The healers told that she gave birth to 82 women both in the village of Uzuncaburç and in nearby villages. The midwife is applying religious, vegetable and animal origin treatments in giving birth and for other systemic diseases. The midwife's practices were compared with the practices mentioned in ancient medicine books, and the practices done in other regions of Anatolia. Although it is important to register this kind of information since the unique practices of the traditional woman healer and midwife will contribute to the folk medicine, medical history, traditional treatment and care practices, it is possible to say that some of the applications may cause medical drawbacks and delay the implementation of modern medicine.

Keywords: Midwife, women healer, traditional medicine, birth.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):82-90

Geliş Tarihi - Received: 01.11.2016; Kabul Tarihi - Accepted: 22.12.2016

İletişim - Correspondence Author: Meryem Türkan ERER, Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik AD-Mersin University High School of Health, Department of Nursing, 33343, Çiftlikköy/Mersin-Türkiye.

turkanerer@gmail.com

Giriş

Uygarlıklar beşiği Anadolu farklı kültürel zenginliğin bir arada olduğu ve kaynaştığı bir yapıya sahiptir. Bu kültürel zenginlik, aynı zamanda mistik yapıdan deneyime-bilimselliğe doğru yolculuk yapan tıbbi uygulamaları da içermektedir. İnsanlık tarihi içinde hastalıklarla mücadele, gebe bakımı, doğum ve zor doğuma yardım yöntemleri, binlerce yıllık bu bilgi birikimiyle gerçekleştirilmektedir^{1,2}.

Yaşamın başlangıcını oluşturan doğum, her toplumda, her zaman mutlu bir olay olarak kabul görmüştür. Böylece doğum süreci, kadının gebe kalma isteğinden başlayarak yüzlerce âdetin, inancın, dinsel-büyüsel kökenli işlemin uygulanmasıyla adeta bu pratikler tarafından yönetilmektedir^{3,4}. Doğum üzerine yapılan uygulamalar toplumlar arasında farklılık göstermekle birlikte mistik, büyüsel, tecrübeye veya bilimselliğe dayalı olup olmamasına göre değişiklik göstermekte, sonuçları kadın ve bebek için hayati önem taşımaktadır⁵.

Tarihte uzun dönemler boyunca doğum fizyolojik bir olay olarak görülmüş, kadının yardımsız veya profesyonel olmayan yardımla doğurabileceğine inanılmış, modern tıp sadece sorunlu durumlarda kullanılmıştır. Bu dönemde kadının sosyo-kültürel konumu, sorununu ifade etmesinde ve muayene olmasında sınırlayıcı etkiye sahip olmuştur. Kadınlar doğum sürecine yönelik sağlık bakımını erkek hekimlerden değil, ebelerden almayı veya Romalılarda olduğu gibi kadın hekimlerden almayı tercih etmişlerdir⁶.

Doğuma yardımcı gerçekleştiren kişiler tıp eğitimi almamış, bilgi ve becerilerini deneyimle elde etmiş geleneksel ebeler olmuştur^{7,6}. Halk ebesinin Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre tanımı; gebelik ve doğum sırasında kadına yardımcı olan, bağımsız çalışan, genellikle kadın olan, bir eğitim almamış, yeteneklerini kendisinden yaşlı geleneksel doğum yardımcılarında edinmiş veya kendi tecrübeleri ile deneyim kazanmış kişiler olarak tanımlanmaktadır⁸.

DSÖ'ye göre geleneksel tıp, fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlere özgü teori, inanç ve tecrübelerle dayalı-izahı yapılabilen veya yapılamayan-bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür⁹.

Birey ve toplumun inanç sistemleri, özellikle geleneksel toplumların hayat görüşlerinde önemli rol oynamaktadır. Geleneksel tıp sistemlerindeki iyileştirme pratikleri, nesilden nesile aktararak oluşmuş, biriktirilmiş bilgilerin ürünüdür. Geleneksel tıpta hastalığın nedeni ve algılanışı ile modern tıptaki tedavi, algılanış ve yöntemler kaçınılmaz olarak birbirinden farklıdır¹⁰. Modern tıptaki gelişmelerin çok hızlı olduğu günümüzde, geleneksel tıbbi uygulamanın sürekliliğini korumasındaki en önemli sebebin anlayış farklılığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Geleneksel yaklaşım, doğum sürecinde bireyi bütüncül (holistik) bir bakış açısıyla iyileştirmeyi hedefleyen sağlık hizmeti sunmaktadır⁴.

Geleneksel uygulamalar gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yaygındır. Afrika'da 500 kişiye bir şifacı varken, 40000 kişiye bir doktor düşmekte ve kırsal alanda bu sayı bir milyon kişiye çıkmaktadır. Bu geleneksel uygulamaların gelişmekte olan ülkelerdeki yaygınlığını göstermektedir. Geleneksel uygulamalar kültürlerden ve tarihten etkilenmektedir. Birçok ülkede örneğin; Singapur'da ve Kore'deki halkın %76-86'sı, geleneksel sağlık bakım sistemini yaygın olarak kullanmaktadır. 100 milyondan fazla Avrupalı sürekli tamamlayıcı tıp uygulamaktayken 1/5'i düzenli tamamlayıcı tıp uygulamalarını (ayurveda, yoga, hemostati) yapmaktadır¹¹. Measure¹² 1995-1996 yıllarını kapsayan çalışmasında hala dünyadaki 44 ülkede (%66), geleneksel ebelerin doğum yaptırdığını belirtmiştir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerine göre Türkiye'de de gerçekleştirilen doğumların % 6,8'ini geleneksel ebe, akraba ve diğer kişilerin yaptırdığı bilinmektedir¹³.

Ülkemizde sağlık problemi yaşayan kadın, gerek maddi olanaksızlar, gerekse mahremiyetini korumak amacıyla birçok defa geleneksel tıba başvurmuştur^{2,4}. Özellikle kültürel değerlerimizden dolayı kadınların, mahrem olanı koruma düşüncesiyle kadın hastalıkları ve doğumla ilgili rahatsızlarda bu uygulamalara daha sık başvurduklarını söyleyebiliriz.

Yaşamakta olan geleneksel şifacı/halk ebelerinin kullandıkları yöntemler kültürden kültüre aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Geleneksel şifacı/halk ebelerinin uygulamaları, halk hekimliğine

özgün yöntemlerin, tıp tarihine, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması önemlidir. Bu çalışmada Mersin İli Silifke İlçesi Uzuncaburç köyünde yaşamakta olan kadın şifacı/halk ebesinin yaptığı uygulamaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Mersin İli Silifke İlçesi Uzuncaburç köyünde eşiyle yaşamakta olan kadın şifacı/halk ebesi kaynak kişi olarak alınmıştır. Kadın şifacı/halk ebesi 86 yaşında, okur-yazar, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Halk ebesi doğumla ilgili uygulamalarına 28 yaşında, üç çocuk sahibi olduktan sonra başlamıştır. Bugüne kadar 79'u evde, üçü hastanede olmak üzere toplam 82 doğum yaptırmıştır. Günümüzde hala doğum yapacak hastaların yanında hastaneye götürüldüğünü ve doğum yapacak kadına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. İki araştırmacı tarafından halk ebesinin yaşamakta olduğu doğal ortamında 20.02.2016 tarihinde Uzuncaburç Köyü'ndeki evine ziyaret yapılarak, görüşmemizin amacı hakkında kaynak kişiye bilgi verilmiştir. Ev ziyareti esnasında halk ebesinin yanında eşi de bulunmaktaydı. Görüşme sürecinde sorular sorularak, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, kaynak kişinin konuşma akışı bozulmadan üç saat görüşülmüştür. İzin alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

YAPTIĞI UYGULAMALAR

Bu çalışmaya konu olan kadın şifacı bir takım sistemik hastalıklarla ilgilenmekle beraber özellikle kadın sağlığı ve doğum ile ilgili geleneksel uygulamaları yapmaktadır. Yapmakta olduğu geleneksel uygulamaları annesi ve köyde yaşayan bir kadın şifacıdan öğrendiğini belirtmiştir. Annesinin doğum yaptıramayacak kadar yaşlandıktan sonra kendisine el verdiğini ifade etmiştir. El verme törenini kadın şifacı; *"El verecek kişi ile el alacak kişi el ele tutuşur, el alacak kişi 'Elini bana verdin mi?' diye üç kez sorar, el veren kişi 'Elimi sana verdim' diye üç kez cevaplar' böylece el verme töreni gerçekleştirilir"* diye ifade etmiştir. Halk ebesi el almadan da doğum yaptırdığını fakat el almanın toplumsal kabulde önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir.

Halk ebesinin uyguladığı geleneksel yöntemler gruplandırılarak aşağıda belirtilmiştir.

1. Gebe kalamayan kadına yapılan uygulamalar: Kadın şifacı gebe kalmak isteyen kadını boş bir odaya alarak sorular sorduğunu, hem karından hem de vajenden muayene yaptığını, muayeneyi ellerini yıkadıktan sonra çıplak elle yaptığını belirtmiştir. Şifacının muayene sonrasında kadına yapacağı uygulamalar farklılık göstermektedir.

a) Halk ebesinin uyguladığı ilk yöntem; kadın şifacı/halk ebesi göbeği düşen kadınların gebe kalamaması ile ilgili uyguladığı yöntemi *"Göbeği düşen kadının göbek duvarındaki damar yerinden kaydırdığında, rahim damarlarını da kaydırır. Bu durum kadının hamile kalmasını engeller. Muayene sonrasında kadının göbeğinin düşmüş olduğunu anlarsam, göbek çevresini ılık zeytinyağıyla sıvazlayarak masaj yaparım ve kayan damarı göbek deliğinden elle tutup yukarı kaldırarak yerine getiririm"* diye ifade etmiştir. Bu uygulama *"göbek kaldırma"* olarak adlandırılmaktadır. Kadın şifacı göbeği kaldırılan kadının o gece eşiyle birlikte olursa hamile kalabileceğini belirtmiştir.

b) Halk ebesinin uyguladığı ikinci yöntem; şifacı, kadının üşüttüğü için hamile kalamadığını anladığı durumlarda yaptığı uygulamayı adet kanaması bittikten sonra gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Halk ebesi, bir kova kaynamış suyun içine biraz inek sütü, ardiç yaprağı ve rakı eklediğini, kadını bu kovanın buğusunda bacakları terleyince kadar oturttüğünü ve uygulama sonrasında kadını hemen sıcak bir yatağa yatırdığını, sonrasında göbek çekme işlemini yaptığını ve bütün bu uygulamaların ardından kadının o gece kocasıyla birlikte olmasını tavsiye ettiğini belirtmiştir.

c) Halk ebesinin uyguladığı üçüncü yöntem; halk ebesi bu yöntemi *"Başı olan (sarımsak, soğan vb.) bitkiler suyun içine atılarak kaynatılıp hemen sonrasında kadın kaynamış suyun buğusuna oturtulur. Bu uygulamanın ardı ardına üç gün tekrarlanması gerekir. Kadının bu uygulamayı tamamladıktan sonra kocasıyla birlikte olması gerekir"* şeklinde ifade etmiştir.

d) Halk ebesinin uyguladığı dördüncü yöntem; halk ebesi, başı olan bitkileri (sarımsak, soğan vb.) ve acı biberi iyice ezerek karıştırmakta, merhem kıvamına getirdiği karışımı gebe kalmak isteyen kadının kasıklarına sürüp, üzerini temiz bir tülbentle kapattığını, kadının bir müddet sıcak yatakta yatırılarak

uyumasını sağladığını, ardından da kadının kocasıyla birlikte olmasını tavsiye ettiğini belirtmiştir.

e) Halk ebesinin uyguladığı beşinci yöntem; vajenden muayene yapıldığında normalde rahim ağzının pürüzlü olduğunu, rahimi besleyen damar kaydığına ise rahim ağzının dümdüz olduğunu belirtmektedir. Halk ebesi ağrılı bir uygulama olduğu için yardımcı bir kadınla birlikte bu işlemi gerçekleştirmektedir. Uygulama sırasında kadın düz bir yere yatırılıp, ayakları bir başka kadının omzuna konarak pozisyon verilerek, vajinal açıklık sağlanmaktadır. Gebe kalmak isteyen kadının rahim ağzını elle tutup, yukarıya doğru çekerek, rahim düzeltilmektedir. Bu işlemin sonrasında çekilen damar geri kaymasın diye, ince bir tülbent içine tuz dökülerek sarılıp, kadının kasiğine sıkıca bağlanmaktadır. Kadın bu işlemden sonra yerde, bir saat kadar yatırılmaktadır. Daha sonrasında bir kovaya kaynatılmış süt katılıp, kova kenarına yastık koyularak, kadın sütün buğusunda bir saate yakın oturtularak, vajinal bölge iyice terletilmektedir. Bu uygulama sonrasında, çarşafın altına kadının bacaklarının arasına denk getirilecek şekilde yastık yerleştirilerek kadın yatağa yatırılmalıdır. Kadının başının altına yastık koyulmadan yatması, yerinden kalkmadan eşyle birlikte olması önerilmektedir. İlişki sonrasında kadın sabaha kadar sağa sola dönmeden, yerinden kalkmadan yatması sonucunda gebeliğin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Sabah kadın yataktan kalktığında, vajenden erkeğin menisi dışarıya akmazsa kadın hamile kalmış demektir. Gebelik sürecinde kadın yemesine, içmesine özen göstermesi, özellikle tuz tüketmemesi önerilmektedir.

2. Düşük yapan kadın: Halk ebesi düşük yapan kadına müdahale yapmamakta, hastaneye gitmesini söylemekte, düşük yapan kadının özellikle modern tıp uygulamalarını tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

3. Gebelik tespit etmede yöntemler: Halk ebesi kadının gebe kalmasıyla birlikte dış görünüşünde değişikliklerin olduğunu, en çok da yüzde değişimler olduğunu belirtmiştir. Gebelikte kadının kirpiklerinin tura tura (birbirine birleşik) olması, adet gecikmesinin (20 gün) olması, göbek ile rahim arasında düz bir çizginin, *“sürme çekilmiş gibi”* siyah olmasını gebelik belirtisi olarak kabul etmektedir.

4. Doğacak yeni bebeğin anne isteğine bağlı cinsiyet belirleme yöntemi: Halk ebesi *“İlişkiden sonra kadın sola yatarsa kız, sağa yatarsa erkek bebeğe sahip olur”* diye ifade etmektedir.

5. Bebeğin cinsiyetini belirleme yöntemi: Halk ebesi doğacak çocuğun cinsiyetini *“Gebeliğin ilk haftalarında kadının karnının sol tarafında bir damar seçirirse erkek, sağ tarafında bir seçirme olursa kız bebeği olacak demektir”* şeklinde ifade etmektedir. Başka bir cinsiyet belirleme yöntemi ise kadının gebe kaldıktan sonra hızlı bir şekilde kilo alması durumunda erkek, gebelik boyunca zayıf kalması durumunda kız bebeğin doğacağına göstergesi olduğunu söylemektedir. Gebelik sürecinde kadının sağ bacağı, sol bacağına göre daha çok şişerse erkek olacağı düşünülür. Ebeye göre, kadının yüzünün aldığı şekil çocuğun cinsiyetini belirlemede önemli bir ipucudur. Kadının yüzü çirkinleşirse (kız çocuğu annenin güzelliğini kendine aldığına) çocuğun kız olacağına, annenin yüzü güzelleşirse çocuğun erkek olacağına belirtisidir. Yine kadının dış görünüşünde gebenin yüzünde çiller artarsa kız, bunun aksine çiller olmazsa erkek bebek olacağına göstergesidir. Gebe tatlıyı çok yerse erkek, ekşiyi çok yerse kızı olacağına belirtisidir.

6. Doğum anında yapılan uygulamalar: Halk ebesi doğum anındaki uygulamalarında *“Doğum sancısı başlamış kadının rahimi iyice açılıncaya kadar yürütülmelidir”* diye ifade etmektedir. Bu uygulamayı yapmasını *“Doğum sancılarının başladığı andan sonra hareket etmek rahmin açılmasını sağlayıp ve doğumu kolaylaştırır”* şeklinde ifade etmektedir. Halk ebesi tarafından doğum olayını kolaylaştırmak ve ağrıyı azaltmak için gebenin sırt ve karın bölgesine sıvazlama işlemi yapıp ve dua okunmaktadır. Bebeğin rahmin ağzına gelip gelmediği elle kontrol edilip, bebeğin rahimden kolay çıkması için rahim ağzına zeytinyağı veya vazelin sürülerek masaj yapılmaktadır. Rahim ağzında bebek kafası iyice görüldükten sonra, kadının pozisyon tercihine göre doğumu yaptırılmalıdır. *“Bazı kadınlar çömelerek bazıları da yatarak olmak üzere iki doğum pozisyonunda bebeğin dünyaya gelmesi sağlanmaktadır”* şeklinde ifade etmiştir. Halk ebesi, *“Yatarak yapılan doğumun anne ve bebek için en sağlıklı pozisyonudur”* diye belirtmektedir. Şifacı doğum sırasında gebeyi ıkınması konusunda yönlendirmekte ve ıkınmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kadın şifacı/halk ebesi “Doğum sırasında karnın üst kısmından hafif çökülerek bebeğin daha rahat rahim ağzına inmesi sağlanır” şeklinde ifade etmektedir. Karına çökme işlemini halk ebesi

dışında bir yardımcı kadının yapması sağlanmalıdır. Eğer halk ebesine yardım eden birisi yoksa ebe bir eliyle karına bastırıp, diğer eliyle de bebeği doğurtulmaktadır. Halk ebesi doğum sırasında karına çökme uygulamasının önemli olduğunu, bu işlem yapılmazsa bebeğin arkaya gidebileceğini ve ölebileceğini belirtmektedir.

Zor doğum eyleminden biri olan bebeğin ters (makat) gelişinde, gebeye ebe tarafından yardım edilerek birkaç takla attırılmalıdır. Halk ebesi *“Takla atarken rahim içinde bebek dönecek böylece ters doğum önlenmiş olacaktır”* şeklinde belirtmektedir.

Halk ebesi zor doğum eyleminde bebeğin yüzü rahim ağzındaysa (yüz geliş), *“çocuk çenesinde hafifçe biraz geriye itilip ve rahime kafanın gelmesi sağlanmalıdır”*, *“Gebenin suyu patlar patlamaz bebek doğurtulmalıdır”* şeklinde ifade etmektedir. *“Suyu gelen gebe hemen doğurtulmazsa yani bebek bekletilirse, sürenin uzaması kadının doğumunu zorlaştıracaktır”* diye belirtmektedir.

7. Bebek doğduktan sonra eşinin düşmesi için yapılan uygulamalar: Halk ebesi, bu uygulamayı *“Temiz toprak/kum kavrulduktan sonra bir çarşafın üstüne toprak serilip, kadın sıcak toprak üstüne yatırılmalıdır. Sıcak toprak/kum bedenden kirli kanın akmasını ve eşin (plasenta) düşmesini sağlamaktadır”* diye ifade etmiştir.

8. Göbek kesme eylemindeki uygulamalar: Halk ebesi doğumdan sonra bebeğin göbeğinin kesilmesinin dikkat isteyen bir işlem olduğunu belirtmiş, *“doğru bir şekilde kesilmezse, çocuğun ömür boyu sağlık sıkıntısı yaşar”* şeklinde ifade etmiştir. Düzgün bir şekilde kesilmeyen göbek bağı, bebek büyüdükçe yarılıp ve göbek çevresinde yara meydana geleceğini vurgulamaktadır. Halk ebesi iki şekilde çocukların göbeğinin kesildiğini belirtmiştir. Birinci yöntemde; *“bebeğin göbek bağına ispiroto veya limon sürülüp, eşin olduğu yerden (uzak yerden) jiletle kesilmeli”* diye açıklamaktadır. İkinci yöntemde ise *“bebek doğar doğmaz, göbek bağına 3-4 parmak üstünden yorgan ipiyle bağlanır, jiletle kesilip ve ip birkaç gün çözülmeden kalmalı, sonrasında bebeğin göbek bağı 4-7 gün sonra kuruyup ve kendiliğinden düşecektir”* şeklinde ifade etmektedir.

9. Yenidoğana yönelik uygulamalar:Halk ebesi, bebek doğar doğmaz, anne sütünden önce şekerli su verdiğini, sonrasında bebeğin teri kokmasını diye leğende tuzlu suyla yıkayıp, nefesi kokmasını diye de burundan birkaç damla tuzlu su damlattığını, bebek tatlı olsun diye boynuna, koltuk altına, kasıklarına bal sürdüğünü açıklamaktadır.

10. Gebe kalmamak için yapılan uygulamalar: İlişkiden sonra erkekten gelen ilk meninin dışarıya atılması gereklidir. Eğer meni rahim içine girmişse vajeni yıkama yoluyla korunabilir. İlişki sırasında erkek boşalmadan geri çekilmelidir, erkeğin menisi dışarıya atılmamışsa kadın parmağına tuz alarak rahmin ağzına koyarak, gebe kalmayı önleyebilir. Halk ebesine göre *“Kadın ilişki öncesinde ceviz yaprağı veya cevizin çiçeğini ılık suda birkaç dakika bekleterek içerse kadın gebe kalmaz”* diye ifade etmektedir. Loğusalık süresinde *“kadını sütü korur”* diye ifade eden halk ebesi, emziren kadının gebe kalmayacağını belirtmektedir(Şekil 1).

TARTIŞMA

Türklerde çocuk sahibi olamamak her zaman büyük sorun kabul edilmiş ve bu durum birçok yazılı kaynakta söz konusu olmuştur³. Hipokrat'a göre geleneksel ebe ampirik yönü ağır basan rasyonel yönü güçlü olan yaşadığı bölge ve kültürün etkisinde kalmıştır. Tarih boyunca süre gelen inanç ve kültürün günümüzde halk ebelerinin büyüsel-mistik uygulamalarına yansımalarının olduğu bilinen bir gerçektir¹⁴. Ebenin annesinden el aldığı ifade etmesi, tıp tarihinde gördüğümüz iyileştiriciliğin anneden çocuklarına geçen bir uzmanlık alanı özelliğinin ebede de devam ettirildiği göstermektedir. El verme töreninde, ata kültürünün yer aldığı görülmektedir. Anadolu'da bir sağaltıcılık biçimi olan ocaklık geleneği ana-babadan çocuğa geçerek sürmektedir¹⁰. Halk ebesinin el verme töreninde ocak ritüellerinin mistik söz ve davranışla güçlendirildiği görülmektedir.

Kadın şifacının sadece okur-yazar olması, Measure¹²'in 1995-1999 yılları arasında geleneksel ebeler üzerinde yaptığı analizde, eğitim ortalamalarının okur-yazar değil veya ilköğretim düzeyinde olduğu sonucu, verilerimizle paralellik göstermektedir. Sağlık bakım hizmeti almak isteyen kadınlar için geleneksel uygulayıcıların eğitim düzeylerinin düşük olması kaliteli sağlık bakımı almaya engel teşkil edebilir.

Halk ebesi, kadını boş bir odaya alarak sorular sorduğunu, ellerini yıkadıktan sonra hem karından hem de vajenden muayene yaptığını, vajenden muayene yaparken eldiven kullanmadığını ifade etmiştir. Muayene sırasında kadının mahremiyetine önem göstermesi, kadınla iletişim kurması, problemi hakkında veri alması ve ellerini yıkaması modern tıp uygulamasında yapılan uygulamalarla paralellik göstermekteyken, vajenden eldivensiz muayene yapılması enfeksiyona neden olabileceği için tehlike arz etmektedir.

Halk ebesinin gebe kalmak için birçok tedavi uyguladığını özellikle su ve masajı hemen hemen her uygulamasında kullandığını görmekteyiz. Kadın hastalıklarının tedavisi için su ve masajın kullanılması Hipokrat'ın önerdiği masaj ve hidroterapi ile Hekim Efes'li Soranus'un zeytinyağıyla masaj ve banyo önerisiyle benzerlik göstermektedir¹⁵. Kadının bebeğin olmaması durumunda tarihte farklı kültürlerde ve günümüzde geleneksel ve büyüsel-mistik ritüellerin yapıldığı da görülmektedir^{15,16}.

Halk ebesinin gebe kalamayan kadınların göbek çevresine ılık zeytinyağı sıvazlanarak masaj yapılması elle göbek deliğinin yukarı kaldırılması diğer illerde yapılan uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Ebenin göbek düşmesinde uyguladığı, göbek çevresinin ılık su ve sabunla ovulması yöntemi Kayseri'deki¹⁶ şifacının uygulamasıyla paralellik göstermektedir. Karaisalı-Adana'da¹⁷ da rahmin ters döndüğü durumlarda şifacının kadının göbeğini çekme uygulamasının yapıldığı görülmektedir.

Halk ebesi, gebe kalamayan kadını adet kanaması bittikten sonra; bir kova kaynamış suya biraz inek sütü, ardiç yaprağı ve rakı ekleyerek kadını buğusuna oturtmaktadır. Ebenin yaptığı uygulama benzer şekilde Yıldırım ve Kadioğlu'nun¹⁸ Sivas'ta yaptığı çalışmada da tarçın, karabiber, maydanoz, badem ve kuyruk yağı, nöbet şekeri ezilerek hazırlanan çıkının vajene yerleştirildiği görülmektedir. İbn-i Sina tedavilerinde, çiriş otunu adet kanaması söktürücü olarak uygulandığını belirtmektedir¹⁹. Halk ebesi sarımsak, soğan vb. bitkileri suyun içine atarak kadını suyun buğusuna oturtup, bu uygulamayı ardı ardına üç gün tekrarlamaktadır. Kadın hastalıklarının tedavisi için soğanın ve sarımsağın antiseptik özelliğinin kullanıldığına dikkat çekilmektedir²⁰.

Halk ebesinin diğer bir uygulaması, kadının gebe kalabilmesi için rahim ağzı tutularak, yukarıya doğru çekerek, rahim doğrultulmaktadır. Yapılan uygulamada eldiven kullanmadan vajinal muayene yapılmakta, rahmin çekilmesi ağrıya neden olmakta, kadın sağlığı açısından yapılan bu uygulamaların farkı sağlık problemleri yaratabileceğini söyleyebiliriz. Gebelik sürecinde dengeli beslenme bilgileri ve tuzu fazla tüketmeme uyarısı da gebelikte beslenmede dikkat edilmesi gereken hususlar bakımından önem taşımaktadır.

Halk ebesi düşük yapan kadınlara müdahale etmeden sağlık kuruluşuna yönlendirmektedir. Halk ebesinin düşüğe müdahalede bulunmaması kadın sağlığına zarar vermekten kaçındığını göstermektedir.

Halk ebesi, kadının kirpiklerinin birbirine birleşik olması, adet gecikmesinin olması, göbek ile rahim arasında düz bir çizginin oluşmasını gebelik göstergesi olarak kabul etmektedir. Bu belirtiler modern tıp bilgilerinde gebe kadında fiziksel değişiklikler konusu içinde yer almaktadır²¹.

Halk ebesi bebeğin cinsiyetini belirleme yönteminde cinsel birleşmeden sonra sola yatarlarsa erkek, sağa yatarlarsa kız çocuk sahibi olacaklarını söylemektedir. Kadının karnının sol tarafından bir damar seğirirse erkek çocuğu, sağ tarafında bir seğirme olursa kızı olacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde İbn-i Sina, kadının karnının sol tarafından bir damar seğirirse erkek çocuğa, sağ tarafında bir seğirme olursa kız çocuğa hamile kalmış olduğunu söylemektedir¹⁹.

Halk ebesi bir cinsiyet belirleme yöntemini de gebenin kilo almasıyla belirlemektedir. İbn-i Sina¹⁹ cinsiyet belirlemede, gebelik süresince hep zayıf kalması bebeğin kız olacağını, hızlı bir şekilde kilo almanın bebeğin erkek olacağını belirtisi olarak kabul etmekte, bu yöntem verilerimizle paralellik göstermektedir. Halk ebesinin cinsiyet belirlemeye yönelik tutumu, ülkemizde Kayseri, Mersin, Karadeniz Bölgesi'nde yapılan çalışmalarda doğacak bebeğin cinsiyetini anlamaya yönelik yapılan uygulamalarla paralellik göstermektedir^{16,22,23}. Cinsiyet belirlemek için yapılan bu uygulamaların gebelik sürecinde gebeye sağlık açısından probleme neden olmayacağı, ancak aileye belirtilen cinsiyetten farklı olması durumunda beklenti içinde aile için yıkıcı bir etkisi olabileceği riskinden söz edilebilir.

Doğum sürecinde halk ebesi doğum sancısı başlamış bir kadının rahim iyice açılıncaya kadar yürümesinin iyi olacağını belirtmiştir. Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada gebenin yürütüldüğü, Şenol ve ark.'nın²⁵ çalışmasında, doğum eyleminde yapılan geleneksel uygulamalarda gebenin merdivene çıkarılıp indirilmesinin sık yapılan uygulama olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarda, doğumun ilk aşamasında yürüyüşün (ambulasyon) doğum açıklığının 3-5cm oluncaya kadar gebenin, kısa mesafe yürümesi konusu özgür seçimine bırakılmalı, yürüyüşün doğum eylemini hızlandırdığını (oksitosin hormonu vücutta kullanılmasını sağlamakta) belirtmektedir²⁶. Halk ebesinin yaptığı girişim kanıta dayalı hemşirelik araştırmasında yer almaktadır.

Doğum eylemini kolaylaştırmak için perine bölgesine zeytinyağı veya vazelin ile masaj yapıldığı belirtilmektedir. Kadın hastalıklarının tedavisi için masajın kullanılması Hipokrat'ın önerdiği masaj ve hidroterapi ile Hekim Efes'li Soranus'un zeytinyağıyla masaj ve banyo önerisiyle benzerlik göstermektedir¹⁵. Yapılan çalışmalarda doğumun kolay olması için perineye zeytinyağı ile masaj yapılmasının perine yırtıklarını azalttığıyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır²⁷. Modern tıp uygulamalarında sağlık profesyonelleri tarafından perine masajının perinenin doğuma hazırlanarak bütünlüğünün korunmasında etkili olduğu bilinmektedir²¹.

Halk ebesinin doğum yaptırdığı pozisyonların çömelerek veya yatırılarak olması Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada doğumda çömelme pozisyonu çoğunlukta olduğu sonucuyla benzeşmektedir. Günümüzde modern ebelerin doğumhanede gebeyi yatırarak doğum yaptırmaları²¹ halk ebesinin bu yaklaşımı ile modern ebelikteki yaklaşımın örtüştüğünü göstermektedir.

Halk ebesi doğum sırasında doğumu kolaylaştırmak için karnın üst kısmından hafif çökerek doğuma yardım ettiğini belirtmiş, Şenol ve ark.²⁵'nin yaptığı çalışmada; halk ebelerinin doğumu kolaylaştırması için gebenin karnına bastırma yöntemini (%37,3) kullanması benzeşmektedir. Bu uygulamanın sağlığa yararı olmayan bir uygulama olduğu söylenebilir.

Doğum sırasında bebek ters (makat geliş) gelirse halk ebesi tarafından gebeye birkaç takla atılarak bebeğin normal pozisyonda gelmesi sağlanmaktadır. Halk hekimliğinde bebeğin geliş pozisyonunu düzeltmek için gebenin kuvvetlice sallanması gerektiği anlatılmaktadır²⁸. Günümüzdeki modern ebelik uygulamasında bebeğin ters geliş pozisyonunu düzeltmek için gebenin elleri ve dizleri üzerinde göğüs-diz pozisyonunda (secde pozisyonu) yapılıyor olması, geleneksel uygulamamızda takla atarken gebenin kalçasının yukarı kaldırmasının benzerlik gösterdiği görülmektedir²¹. Halk ebesi doğumu eylemi sürecinde ıkınması konusunda gebeyi yönlendirmektedir. Halk ebesinin bu tutumu, günümüz modern tıp uygulamaları içinde yer almaktadır²¹.

Halk ebesi zor doğum eyleminde bebeğin yüzü rahim ağzındaysa, çocuk çenesinden hafifçe geriye itilip ve rahime bebeğin kafasının gelmesi sağlamaktadır. Günümüzdeki modern ebelik uygulamasında bebeğin geliş pozisyonunu düzeltmek için bebeğin çenesi hafif itilerek pozisyon değişimi yapılmaktadır²¹.

Halk ebesi tarafından, doğum sonrası eşinin düşmesi için temiz toprak/kum kavruktan sonra bir çarşafın üstüne toprak serilerek, sıcak toprak üstüne kadın yatırılmaktadır. Doğuma yardım için kadının pişmiş toprağa yatırılması, su buharına, sıcak taşa oturtma gibi uygulamaların yapıldığı ve toprağın yenidoğanın altına serilmesinde de kullanıldığı belirtilmektedir^{29,30}. Halk ebesinin bu uygulamasında topraktan tetanoz basili anneye geçerek maternal tetanozun görülmesine neden olabilir. Ülkemizde maternal tetanozun görülmesi sağlık bakımında yetersizliklerin en önemli göstergesidir²¹.

Halk ebesi yenidoğana bebek doğar doğmaz anne sütünden önce şekerli su vermekte, tuzlu suyla yıkamakta, burnundan tuzlu su akıtma ve boynuna, koltuk altına, kasıklarına bal sürmektedir. Türkiye'nin bazı illerinde bu yöntemler sıkça kullanılmaktadır^{16,24}. Aynı zamanda eski tıp eserlerinde de bebeğin tuzlandığı bilgisi bulunmaktadır². Modern ebelik uygulamasında bebeğe yapılan şekerli su vermenin emzirme eylemini geciktireceği ve anne-bebek iletişimini olumsuz etkileyeceği bilinmektedir.

Halk ebesi doğumdan sonra bebeğin göbeğinin kesilmesinin dikkat isteyen bir uygulama olduğunu vurgulamıştır. Kendisi yaygın olarak bebeğin göbeğini ispirto veya limon sürerek mikropları

uzaklaştırmakta sonra jiletle kesmektedir. Ya da yorgan ipiyle göbek bağının 3-4 parmak yukarisından bağlayarak kesmektedir. Halk ebesinin doğumda jilet, yorgan ipi ve zeytinyağı kullanmış olması Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada kullanılan malzemelerle aynı olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanı gözetiminde olmayan evde yapılan doğumların steril olmayan yöntemlerle kesilen göbek kordonunun, bebeğin ölümüne, tetanoz, göbek iltihabı gibi sağlık problemlerine neden olduğunu bilinmektedir²¹.

Gebelikten korunmak için; ilişkiden sonra erkekten gelen ilk meninin dışarıya atılması gereklidir. Geleneksel yöntem olarak bilinen bu yöntemle gebe kalılabileceği literatürde yer almaktadır²¹. Bu uygulamanın sağlığı tehdit etmese de ailede istenmedik bir gebeliğe neden olabileceği söylenebilir. Gebeliği engellemek için tuzun rahim ağzına bırakılması, vajen pH'ını değiştireceği, sağlık problemlerine neden olacağı açıktır²¹. Kadın ilişki öncesinde ceviz yaprağı veya cevizin çiçeğini kullanarak hamile kalmayacağını belirtmektedir. İbn-i Sina¹⁹ hiç gebe kalmak istemeyen kadına aile planlaması yöntemi olarak ceviz ağacının çiçeğini ebenin önermesini belirtmektedir. Bu uygulama halk ebesinin uygulamasıyla benzerlik göstermektedir. Halk ebesi loğusalık süresinde kadını sütü koruyarak gebeliğin gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Aile planlaması yöntemlerinde günümüzde hala kullanılan bu yöntemin sağlığa zararının olmadığını fakat tam olarak güvenilir bir yöntem olmadığını belirtmek mümkündür²¹.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda, bu çalışmada halen yaşamakta olan ve bir dönem kadın şifacı/halk ebeliği yapmış olan bir kadının uygulamalarını değerlendirmek tıp tarihi açısından önemlidir. Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin özgün uygulamaları halk hekimliğine, tıp tarihi, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Halk ebesinin bebeğin cinsiyetini belirleme ve tahmin etme için sağlığa yararı olmamakla birlikte, zararlı da olmayan geleneksel uygulamalar yaptığı görülmektedir. Gebe kalamayan kadının tedavisine yönelik geleneksel uygulamaları, doğum uygulamaları için yapılan bazı uygulamaların tıbbi sakıncaları olabileceği ve modern tıp uygulanmasının gecikmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Bulunan sonuçlar doğrultusunda öneriler:

Kırsal bölgeye sağlık hizmeti sunan sağlık personelleri, kadınların gebelik, doğum, yeni doğanla ilgili yapmakta olduğu geleneksel uygulamaları tanımalı, sağlıkla ilgili geleneksel tutum ve davranışların altında, hangi kültürel faktörlerin yer aldığını bilmeli ve sağlık açısından zararlı uygulamaları önlemek için çözümler geliştirmeli,

Sağlık personeli yetiştiren okullarda ders program içeriğinde toplumun kültürel yapısı, geleneksel uygulamaları üzerinde durulmalı,

Halkın geleneksel inanç ve uygulamalarının sağlıkla olan ilişkisi vurgulanmalı,

Mersin ilçesinde yapılan geleneksel şifacıların incelenmesi için başka araştırmalar planlanmalı ve yapılmalıdır.

BİLGİ

Bu çalışma 26-29 Nisan 2016'de Adana'da düzenlenen 3. Uluslararası & 7. Ulusal Ebelik Öğrencileri Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Doğan Ş. XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri. Millî Folklor 2011;5(89):120-132.
2. Köker AH. Doğum ve Ebelik Tarihi. Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1997.
3. Örnek SV. Türk Halk Bilimi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
4. Artun E. Doğum. Türk Halk Bilimi. Kitabevi, İstanbul 2005:98-100;125-129.
5. Ögenler O. Kadioğlu S. Uzel İ. Klasik Tıp Döneminde Ebeler, Kadın Hekimleri ve Kadın Hekimler. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2009;2(2);10-13.
6. Uzel İ. Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri. Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
7. Alanya N. Ebelik Mesleği ve Tarihçesi. Ankara Çağ Matbaası, 1979.
8. Sibley LM, Sipe TA, Brown CM, Diallo MM, McNatt K, Habarta N. Traditional Birth Attendant Training For Improving Health Behaviours and Pregnancy Outcomes (Review), The Cochrane Collaboration. Published by John Wiley & Sons, Ltd. 2007.
9. World Health Organization. General Guidelines for Methodologies on Research and Evaluation of Traditional Medicine.

Geneva: WHO Books.2000:80.

10. Şar S. Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları. Türkiye Klinikleri J MedEthics 2005; 13;131-136.

11. Global Health History Seminar on Traditional Medicine and Ayurveda, WHO-HQ, Geneva, 19 March 2015. Erişim adresi: http://www.who.int/global_health_histories/seminars/Dr_Zhangs_Presentation_GHHSeminar_86.pdf

12. Measure DHS. Demographic and Health Surveys, STAT Compiler. Calverton, MD: Macro International, 2002.

13. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Kasım 2014;151. Erişim adresi:http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf

14. Temkin O. Soranus' Gynecology. Baltimore Johns Hopkins Press,1991.

15. Jackson R. Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar. Çeviren: Mumcu Şenol. Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti, İstanbul 1999.

16. Yıldırım G, Işık T. Kayseri İlinde Bir Halk Şifacısı. Folklor/Edebiyat Dergisi 2014;20(78):239-252.

17. Başçetinçelik A. Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm. Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne. Karaisalı-Adana 2001:2-7. Erişim adresi: turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/bascetincelik_karaisalı.pdf

18. Yıldırım G. Kadioğlu S. Sivas'ta Alternatif Üreme Yardımı Sunan Geleneksel Bir Ebe. Folklor/Edebiyat Dergisi 2006;12(48):359-378.

19. Kahya E. İbn-i Sina. El- Kanun Fit-Tıbb. Ankara, 2014.

20. Güleğül G, Treben M. Tanrının Eczanesinden Sağlık-Bitkiler ile Deneyimler ve Öneriler, İstanbul 2008;6: 1-168.

21. Taşkın L. Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara; 2011.

22. Sancak Ş, Alver M. Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme, Alman Kültürü Ve Türk Kültüründe Karadeniz Örneği Karadeniz Araştırmaları. 2011;30:143-155.

23. Işık MT, Akçınar M, Kadioğlu S. Mersin İlinde Gebelik, Doğum ve Loğusalık Dönemlerinde Anneye ve Yenidoğana Yönelik Geleneksel Uygulamalar. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2010; 7(2);63-84. Erişim adresi: <http://www.insanbilimleri.com>

24. Yıldırım G, Ağapınar Şahin S. Halk Ebelerinin Doğum Hazırlığı ve Eylemi Sırasındaki Uygulamalarının Modern Tıp ve Tarihi Tıp Kaynaklarındaki Uygulamalarla Karşılaştırılması. Millî Folklor 2014;26(103):20-31.

25. Şenol V ve ark. Kayseri İlinde Halk Ebeliği ile İlgili Geleneksel Uygulamalar. Klinik Gelişim 2004;17(3/4):47-55.

26. Bloom SL, McIntire DD, Kelly MA, Beimer HL, Burpo RH, Garcia MA, Leveno KJ. Lack of effect of walking on labor and delivery. The New England Journal Of Medicine 1998;9(339):76-79.

27. Chang MY, Chen CH, Huang KF. A Comparison Of Massage Effects On Labor Pain Using The Mcgill Pain Questionnaire. J Nurs Res 2006;14:190-7.

28. Uzel İ. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. I,II. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

29. Kabcıoğlu F, Kurçel MA. Niteliksel Bir Araştırma: Şanlıurfa'da Geleneksel Ebeler ve Doğuma Yönelik Geleneksel Yöntemleri. Türkiye Klinikleri J Gynecol Obst 2008;18(6): 377-382.

30. Doğaner A. Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri. HÜ SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.